

ИНТЕГРАЦИОН ЁНДАШУВ АСОСИДА ТАСВИРИЙ САНЪАТ ДАРСЛАРИНИ ЎҚИТИШ

Абатов Жалғасбай Орынбаевич

Бердах номидаги Қорақалпоқ давлат университети ўқитувчиси

e-mail: jabatov@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8416152>

Аннотация. Мақолада тасвирий санъат намуналарини талабаларга бадиий адабиёт материаллари асосида тушунтириш, уларга ҳар қандай санъат асарини тушунишга ўргатиш усуллари ҳақида фикр юритилади. Ҳар бир ҳодиса вақтга алоқадор бўлгани боис тасвирий санъат намуналари ҳам муайян даврни, тарихий ёки ижтимоий воқеани ифода этади, шу маънода бадиий-тарихий суратлар, минатюралар, ноёб расмларни тушунишда муайян санъат асари боглиқ бўлган тарихни ёки умуман тарихий силсилани билиш ҳам талаб қилинади. Мақолада тасвирий санъат намуналарини тушунишда интеграцион ёндашувларни қўллаш масаласи таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: тасвирий санъат, адабиёт, интеграция, дарс, алоқадорлик, санъат асари, тарихий макон, замон ва тасвир алоқадорлиги, пейзаж, портрет, асар қаҳрамони.

ПРЕПОДАВАНИЕ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА И ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА

Аннотация. В статье размышляется о том, как объяснить студентам примеры изобразительного искусства, научить их понимать любое произведение искусства. Поскольку каждое явление связано со временем, образцы изобразительного искусства также представляют определенный период, историческое или социальное событие, в этом смысле при понимании исторических картин, миниатюр, уникальных полотен также требуется знать историю, с которой связано конкретное произведение искусства, или исторический диапазон в целом. В статье анализируется проблема применения интегративных подходов к пониманию образцов изобразительного искусства.

Ключевые слова: Изобразительное искусство, литература, история, интеграция, урок, вовлечение, художественное произведение, историческое пространство, время и вовлечение образа.

TEACHING FINE ARTS AND FINE LITERATURE ON THE BASIS OF AN INTEGRATED APPROACH

Abstract. The article reflects on how to explain examples of fine art to students, teach them to understand any work of art. Since each phenomenon is associated with time, samples of fine art also represent a certain period, historical or social event, in this sense, when understanding historical paintings, miniatures, unique canvases, it is also necessary to know the history with which a particular work of art is associated, or the historical range as a whole.. The article analyzes the problem of the application of integrative approaches to the understanding of samples of fine art.

Keywords: Fine art, literature, history, integration, lesson, involvement, artwork, historical space, time and image involvement.

Кириш. Санъат асарларини ўрганиш ва ўргатиш тасвирий санъатнинг бош вазифаларидан ҳисобланади. Адабиёт фани адабий-бадий асарларни ўқиб тушунишни ўргатганидек, тасвирий санъат ўқув предмети ҳам санъат асарини кўриш ва уни тушуниш, таҳлил қилишни талабага, мактаб ўқувчисига ўргатади. Уларда ҳар иккаласида ҳам мавзу, сюжет, ғоя, бадий услуб, образлар, персонажлардан иборат бўлиб, асардаги воқеанинг даври, воқеаси ўз ифодасини топган бўлади.

Адабиёт ўқитишида ҳам кўргазмалилик принциpidан фойдаланилганда, асосан, тасвирий санъат намуналарига мурожаат қилинади. Зеро, “юз маротаба эшитгандан бир маротаба курган афзалдир” – деган мақол ҳам бежиз эмас. Шу боисдан К.Д.Ушинский, – “расмни кўрганда соқов ҳам тилга киради”, – деган эди.¹ Тасвирий санъатни ўқитишда кўргазмалилик аҳамияти шунчалик юксакки, бу ўқув фанни ўқитишда бирор дарс кўргазмасиз ўтмайди. Бу фанда кўргазмасиз ўтилган дарс – дарс ҳисобланмайди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти “Тасвирий ва амалий санъат соҳаларида миллий меросимизни тиклаш, Камолиддин Бехзоднинг бой ижодий меросини халқимизга тўла етказиш, соҳа ривожига катта ҳисса қўшган атоқли рассом ва халқ усталари хотирасини абадийлаштириш, ижодий йўналишда олий ўқув юртидан кейинги таълимни ташкил этиш, кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш ҳамда мамлакатимизда тасвирий ва амалий санъат ҳамда дизайн соҳаси самарадорлигини янада ошириш”²га доир муҳим қарорни имзолаши тасвирий санъат соҳасининг долзарблигини, унинг инсон руҳияти, маънавияти, тафаккури учун зарур эканини англатади.

Тасвирий санъатнинг муҳим хусусиятларидан бири – инсон учун фақат борлиқни, табиат ва жамиятдаги воқеа-ҳодисалар ва нарсаларни билдирибгина қолмай, одамларга янги билим, тасаввур ва тушунчалар бериб, маънавий бойитувчи, ижодий юксалишга бошловчи қудратли фактор бўлиб, хизмат қилади. Ёки бир сўз билан айтганда, «Санъат, - В.Г.Белинский таърифича, – образли тафаккурдир»..³

Б. Орипов тасвирий санъат намуналарини тушуниш бўйича кузатувлар олиб борганда куйидаги ҳолат кузатилган. Ана шу образлар тасвирий санъатда ўзининг яққоллиги, ишонарлилиги, объективлиги, реаллиги билан одамларнинг ақлий фаолиятига тез ва аниқ таъсир кўрсатувчи восита бўлиб хизмат қилади. Аммо тасвирий санъат асарларини ҳамма ҳам тўғри тушунавермайди. Унинг бадий жиҳатларини тўғри баҳолай олмайди. Бундай кишилар кўргазма залларига, музейларга кириб қолишса тезгина зерикиб қоладилар, Чунки бундай томошабин асарни мароқ билан тушуниб, кўролмайди, ҳис-ҳаяжон ва кучли эҳтирос билан таҳлил этолмайди⁴.

Барча ўқув фанлари тасвирий санъат асарларидан фойдаланади. Аммо биронта фан ўқитувчиси санъат асарини яратилиши, ундаги мавзу, сюжет, ғоя, бадийлик ҳақида тўлиқ маълумот бера олмайдилар. Шу боисдан бу расмларни нечта дарсда ўтилишидан қатъий назар, бу асарларни тасвирий санъат ўқитувчисини ўзи қайтадан таҳлил қилиб боради. Олий таълим муассасалардаги тасвирий санъат дарсларида санъат жанрларини таҳлили

¹К.Д.Ушинский. Танланган пед.асарлар. Т. 1959. 56-б.

²Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 4 апрелдаги “Тасвирий ва амалий санъат соҳаси самарадорлигини янада оширишга доир чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4688-сон Қарори

³Н.Г.Белинский. Танланган асарлар. 3-том. М. 1948 й. 67-бет

⁴Орипов Б. Тасвирий санъат ва уни ўқитиш методикаси. – Тошкент. 2004. 176 б.

даврида ўқитувчи асосий эътиборни асарни ғоясига, рассомни бадий услубига беради. Аммо санъат асарларини таҳлил қилишда, албатта, маълум система ва тартиб бўлиши керак. Рангларнинг рамзий маънолари ҳақида ҳам муайян тушунчаларга эга бўлиш лозим. Шунга кўра санъат асарларини таҳлил этишда:

1. Асарни муаллифи ҳақида маълумот берилади.
2. Асарни мавзуси бўйича суҳбат, асар мавзуга, унинг сюжети ва ғоясига жавоб бера оладими?
3. Асарни ғояси–асарда рассом ўзи тасвирлаган сюжет асосида қандай масалани, муаммони кўтариб чиққанлиги;
4. Асарни сюжети–бу асарда тасаввур этилган объект, воқеа ундаги нарсалар, манзара, одамлар ва ҳайвонот дунёси ёки бошқалар ҳақида тўғри, илмий маълумот берилади;
5. Асар яратилишидаги бадийлик, бадий услуб, ижодкорни санъат бўйича илми ва истеъдоди, малакаси ҳақида тушунча берилади;
6. Асарни яратилишидаги рассомни тадқиқот ишлари, материал тўплаши, умумлаштириши, қоралама, этюд эскизлар ҳақида маълумот берилади;
7. Асар тақдири–яъни асарни бугунги кундаги аҳволи, сақлаётган ўрни, унинг қайси кўргазмаларда намоиш этилгани ҳақида суҳбат боради.

Санъат асарини бундай таҳлили учун бўлажак тасвирий санъат ўқитувчиси расм ишлашни, асарни яхши тушуниши ва уни бошқаларга тушунтира олишни билиши зарур. Бизнинг таълим муассасаларимизда малакали рассом-педагогларнинг етишмаслиги оқибатида санъат асарларини таҳлил этилмайди. Таҳлил этилса ҳам нотўғри, тўла бўлмаган ҳолда таҳлил этилади. Хуллас, санъат асарини яхши ўргатилмаслиги санъатимизни халқимиз орасига олиб киришда қийинчиликлар туғдирмоқда. Ҳали ҳозиргача ўзбек хонадонидида санъат асарлари жуда кам кўринади. Улар санъат асарини олмайдилар ҳам. Бунинг асосий сабаби бизнинг мактабларимизда санъат асарларни яхши ўргатилмаслигидир. Шунга кўра таълим муассасасидаги тасвирий санъат хоналарига санъат асарлари репродукциялари қўйилади ва улардан кўргазмалари ташкил этилди⁵.

Талабалар томонидан ўқиш учун тасвирий санъат асарларини мақсадли танлаш қуйидаги принциплар билан белгиланади:

- тасвирий санъат асарларининг бадий-эстетик қиммати;
- тасвирий санъат турлари ва жанрларининг хилма-хиллиги,
- халқ амалий санъатининг анъанавий турлари, халқ ижодиётида материалларга бадий ишлов бериш технологиялари;
- эстетик идрок ва бадий амалиётнинг бирлиги;
- ҳар бир гуруҳ учун ўқув мақсадларига мувофик, ўқитувчи⁶

⁵Орипов Б. Тасвирий санъат ва уни ўқитиш методикаси. – Тошкент. 2004. 176 б.

⁶Сокольникова Н.М. С597 Методика преподавания изобразительного искусства: учебник для студ. учреждений высш. проф. образования / Н. М. Сокольникова. — 5-е изд., перераб. и доп. — М.: Издательский центр «Академия», 2012. — 256 с.,

Тасвирий санъат дарсларида бадиий адабиёт намуналарида фойдаланган ҳолда талабага ўқув топшириқлари бериш мумкин. Бу икки муҳим фанни бир-бирига боғлайди. Масалан,

1-топшириқ. Абдулла Қодирийнинг “Ўткан кунлар” романида муаллиф Кумуш ва Отабек образларини сўз билан чизади. Сиз уни мўйқалам асосида таърифдан ҳосил бўлган тасаввурларингизга таяниб чизинг.

Кумушбибини қуйидагича таърифлайди: “...қуюқ жингтила кипрак остидаги тимқора кўзлари бир нуқтага тикилганда, нимадир бир нарсани кўрган каби... қоп-қора камон, ўтиб кеткан нафис, қийиғ қошлари чимирилганда, нимадир бир нарсдан чўчиган каби... тўлган ойдек ғуборсиз оқ юзи бир оз қизилликка айланганда, кимдандир уялган каби... Шу вақт кўрпани қайириб ушлаган оқ нозик қўллари билан латиф бурнининг ўнг томонида, табиатнинг ниҳоятда уста қўли билан кўндирилган қора холини қашиди ва бошини ёстикдан олиб ўлтурди”⁷.

Бугун сунъий интеллект ҳам инсон портретини сўз билан ифодаланган таъриф асосида чизиб бермоқда, аммо кўлда ранг билан чизилган расм унга қараганда қиммат баҳоланади. Бунинг сабабини тушуниш учун тасвирий санъат намуналарини тушуна олиш кўникмаси шаклланиши керак.

2-топшириқ. Отабек образини асардан келтирилган бадиий портрет асосида чизишга уруниб кўринг.

Асарда Отабек қуйидагича тасвирланади: «Оғир табиатлик, улуғ гавдалик, кўркам ва оқ юзлик, келишган, қора кўзлик, мутаносиб қора қошлиқ ва эндигина мурти сабз урган бир йигит».

Бадиий адабиётда муаллифлар пейзаж санъатидан ҳам унумли фойдаланади. Масалан, Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг мемуар асарида жуда кўп учрайди.

3-топшириқ. Асарда Фарғона вилоятига берилган таърифдан фойдаланиб, унинг суратини чизинг.

“Бобурнома”да Фарғонага шундай таъриф берилган: “Фарғона кичик вилоятдир, ғалла ва меваси фаровон. Теварак-атрофи тоғлар билан ўралган, ғарбий тарафида, яъни Самарқанд ва Хўжанд томонида тоғ йўқ. Ушбу ёқдан бошқа ҳеч бир томондан қишда душман кела олмас”⁸.

4-топшириқ. “Бобурнома”да Сайхун дарёсига берилган таърифдан фойдаланиб, унинг расмини мўйқалам асосида чизиб кўринг.

“Сайхун дарёси Хўжанд суви номида машҳур, у шарқу шимол тарафдан келиб, вилоятнинг ичи билан ўтиб, ғарб сари оқади; Хўжанднинг шимоли ва Фанокатнинг (ҳозир Шохрухия сифатида машҳур) жанубий тарафидан ўтиб, яна шимолга бурилиб, Туркистон сари боради. Туркистондан анча қуйироқда бу дарё бутунлай қумга сингиб кетади, биронта дарбга қўшилмайди”.

5-топшириқ. “Бобурнома”да Андижон сойиҳақида берилган таърифдан фойдаланиб, унинг расмини мўйқалам асосида чизиб кўринг.

⁷Абдулла Қодирий. Ўткан кунлар. Роман. –Тошкент. 2020.

⁸Заҳириддин Муҳаммад Бобур Бобурнома. Мемуар. –Тошкент, 2021. 193-б.

Андижон сойига берилган таъриф эса қуйидагича: “Андижон сойи Ўш маҳаллалари ичидан ўтиб, Андижонга кириб боради. Бу сойнинг иккала томони ҳам боғлар билан обод. Боғлар шундайгина сойга туташиб кетган. Бинафшаси беҳад нафис бўлади. Оқар сувлари бор, баҳори жуда яхши бўлади. Кўп лола ва чечаклар очилади”.

6-топширик. Асарда Марғилонга берилган таърифдан фойдаланиб, унинг суратини чизинг.

Марғилоннинг таъриф эса шундай: “Яна бири Марғилондир. Андижоннинг ғарбида. Андижондан етти йиғочлик йўлда. Яхши шаҳарча, неъматларга бой: анори ва ўриги жуда кўп ва яхши”.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, тасвирий санъат ва сўз санъати(адабиёт) бири-бирдан ажралмайдиган, бири-иккинчисига илҳом берадиган, тўлдирадиган соҳалар, ўқув предметларидир. Уларни ўқитишда ҳам интеграцион ёндашиш энг тўғри ёндашув бўлди. Мўйқалам соҳибларига ёзувчи, шоирлар ва аксинча, шеър ва бошқа бадиий асарлар рассомларга бирор асар яратишга туртки бўлган ҳолатлар тарихда кўплаб учрайди. Шоирларнинг шеърий китобларига рассомлар махсус суратлар чизиб беради, шунда тасвирий санъат шеърни тўлдиради, тушунишга ёрдам беради.

Тасвирий санъат дарсларида бадиий адабиёт намуналаридан фойдаланиш бўлажак рассомларга илҳом беради. Янги асарларнинг бунёд бўлишига сабабчи бўлади. Машғулотларда бадиий асарлардаги тарихий шахслар, жойлар, нарсалар, ўсимликларга ёзувчи, шоирлар томонидан берилган таърифлар асосида расм чизиш бўйича ўқув топшириқлари ишлаб чиқилиб, синов машғулотларида ҳам фойдаланилса, бўлажак мутахассисларнинг кўникма ва малакаларини, иқтидорини, фантазиясини, тафаккур тарзини баҳолашга эришиш мумкин.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 4 апрелдаги “Тасвирий ва амалий санъат соҳаси самарадорлигини янада оширишга доир чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4688-сон Қарори
2. Ушинский К.Д. Танланган пед. асарлар. Т. 1959. 56-б.
3. Белинский Н.Г. Танланган асарлар. 3-том. М. 1948 й. 67-бет
4. Орипов Б. Тасвирий санъат ва уни ўқитиш методикаси. – Тошкент. 2004. 176 б.
5. Сокольникова Н.М. С597 Методика преподавания изобразительного искусства: учебник для студ. учреждений высш. проф. образования / Н. М. Сокольникова. — 5-е изд., перераб. и доп. — М.: Издательский центр «Академия», 2012. — 256 с.,
6. Абдулла Қодирий. Ўткан кунлар. Роман. –Тошкент. 2020.
7. Заҳириддин Муҳаммад Бобур Бобурнома. Мемуар. –Тошкент, 2021.
8. Orinbaevich A. J., Muratbaevich I. A., Alimovich T. M. THE MEANING OF THE COLOR COMPOSITION IN THE VISUAL ARTS //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 3. – С. 67-69.
9. Jiyenbaevich M. I. Competence-based approach in higher musical and professional education //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 4. – С. 42-47.

10. Jiyenbaevich M. I. The evolution of music pedagogy of the karakalpak people: Historical and theoretical aspects //Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. – 2021. – Т. 11. – №. 10. – С. 27-32.
11. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
12. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 196-203.
13. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
14. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.